

До спеціалізованої вченої ради Д.41.086.04

Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Бурми Сергія Константиновича «Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання у Європейському суді з прав людини», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми запропонованого до розгляду дисертаційного дослідження є безперечною. Зміни у ХХІ ст. норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, поставили нові виклики щодо дотримання державами Ради Європи прав людини, гарантованих цим актом, та удосконалили формат функціонування Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Відповідні зміни до конвенційних норм та кореговані з ними удосконалення Регламенту ЄСПЛ призвели до посилення значущості процедур дружнього врегулювання як форми вирішення спору між сторонами. Така процедура дозволяє істотно скоротити час судового провадження, вжити з боку держави-порушника ініціативних заходів щодо відновлення порушеного нею права особи та мінімізувати відповідні витрати ресурсів ЄСПЛ та держави.

Тому не дивним є той факт, що держави-члени Ради Європи, зокрема Україна, активно використовують процедуру дружнього врегулювання у ЄСПЛ. Для нашої держави, що обіймає сумне лідерство у кількості позовів проти неї у ЄСПЛ, така процедура стала вагомим засобом вирішення справ стосовно невиконання рішень національних судів, які впливають із пілотної справи «Ю. І. Іванов проти України», справ щодо тривалості судового розгляду на національному рівні, катувань та жорстокого поводження, стабільно негативна практика щодо чого визначена ЄСПЛ як добре встановлена для України, а також інших справ, зокрема таких, що

передбачатимуть істотні матеріальні витрати у межах справедливої сатисфакції, яку ЄСПЛ може встановити для України.

Така практика висвітлює низку питань, які поки що не мають практичного вирішення. Зокрема, на національному рівні не розроблено критеріїв визначення меж матеріальної компенсації, яку держава має пропонувати у межах процедури дружнього врегулювання, насамперед у справах, що передбачатимуть істотні матеріальні витрати у межах справедливої сатисфакції. Ситуація, коли держава має сплатити певні бюджетні кошти для наступної передбачуваної економії таких коштів, передбачає матеріальну та правову відповідальність осіб, що пропонують умови дружнього врегулювання; вона неоднозначно сприймається вітчизняними контролюючими та правоохоронними органами та об'єктивно містить корупційні ризики.

Крім того, часто важко визначити ступінь реальності перспективи майбутнього відновлення права позивача до ЄСПЛ, яке пропонується під час дружнього врегулювання. Часто відповідна перспектива залежить від позиції владних органів, відповідальних за відновлення такого права, які мають істотну свободу у виборі форм власної поведінки – це суди, органи прокуратури та колегіальні представницькі структури, такі як парламент та місцеві ради. Зміна відповідної позицій таких органів після процедури укладення угоди про дружнє врегулювання в умовах української політико-правової реальності, відповідний правовий нігілізм та неосвіченість їх посадових осіб, зокрема прокурорів та суддів істотно ускладнюють відповідну процедуру дружнього врегулювання.

Додатковою проблемою є дотримання конфіденційності процедури дружнього врегулювання в умовах, коли рішення про її запровадження потребує на залучення представників низки органів, зокрема вищезазначених у форматі нарад, робочих груп тощо. Слід додати, що з метою вирішення справ групи «Ю. І. Іванов проти України» постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2015 р. № 703 було передбачено, що погашення

заборгованості за рішеннями ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання у справах проти України за згодою стягувача може здійснюватися відповідно до Порядку реструктуризації заборгованості, що виникла станом на 1 січня 2015 р. за рішеннями судів, виконання яких гарантовано державою, а також за рішеннями ЄСПЛ, прийнятими за наслідками розгляду справ проти України, коштами та фінансовими казначейськими векселями. Така нова для України форма матеріального забезпечення відшкодування порушених прав людини ставить перед Урядом України низку організаційно-правових питань, що потребують на негайне вирішення.

До цього часу як в Україні, так і в інших державах-членах Ради Європи та у провідних центрах міжнародно-правової науки, проблематика пошуку, тлумачення та розуміння засобів міжнародного правового забезпечення процедури дружнього врегулювання у ЄСПЛ, на жаль, не отримала належного доктринального відображення. Не стала предметом глибокого наукового правового дослідження низка питань, без вирішення яких неможливо очікувати на реальні позитивні зрушення у справі удосконалення відповідних процедур, зокрема щодо проблеми розвитку відповідної інституціоналізації та додаткового визначення ролі рішення ЄСПЛ щодо дружнього врегулювання.

С. К. Бурма в межах дослідження проблематики із обґрунтованою вище *актуальністю*, не лише встановив нагальну потребу у комплексному погляді на ці міжнародно-правові проблеми з боку сучасної практики, але й поставив низку нових питань, від вирішення яких залежить розбудова системи сучасного міжнародного права, зокрема права Ради Європи та міжнародного права прав людини. Робота С. К. Бурми охоплює проблемні питання системного міжнародно-правового підходу до феномену міжнародних судових проваджень із залученням індивідів та юридичних осіб як носіїв спеціальної матеріальної та процесуальної суб'єктності, обґрунтовує перспективи удосконалення правового забезпечення відповідних загальних

та спеціальних організаційних механізмів, має безпосередній вихід на інші реальні проблеми міжнародного права.

Серед іншого, автор обґрунтовано стверджує, що вирішення міжнародних спорів у міжнародних судових установах, із винесенням обов'язкового для сторін спору рішення щодо суті справи, завжди пов'язане із труднощами юридичної процедури й проблемою виконання судового рішення, як в приватно-правових, так і в публічно-правових спорах. Винесення судового рішення не є дійсним розв'язанням спору, воно не гарантує ані майбутньої реалізації ухваленого рішення, ані його фактичного виконання. За таких умов актуалізується питання пошуку міжнародних примирливих процедур (судових та позасудових), альтернативних судовим рішенням (с. 13 дисертації).

Дослідником здійснено об'єктивну оцінку категорій «примирлива процедура» та «альтернативне вирішення спорів», із доведенням того, що перша категорія в цілому є більш ширшим поняттям, оскільки «альтернативне» вказує на те, що спір вирішується інакше, без звернення до системи судочинства. Примирливі процедури ж включають в себе як позасудове розв'язання спору, так і врегулювання за участі суду; тому в ході примирливої процедури, спір не завжди вирішується (шляхом прийняття судового рішення), а іноді лише врегульовується, отже не всі форми примирливих процедур є позасудовими або досудовими (с. 23 дослідження).

На нашу думку існує реальна необхідність удосконалення практичної нормативної та організаційної ситуації в цій сфері, чому дослідження С. К. Бурми достеменно сприяє. Автор приходить до цікавого висновку про загальну зацікавленість в ефективній, добре функціонуючій системі відправлення правосуддя в сфері міжнародного захисту прав людини, яка підтримує використання дружнього врегулювання, в той час як суспільні інтереси громадськості можуть бути проти неї (с. 65 дисертації).

Досліджуючи аспекти класифікації дружних врегулювань у практиці ЄСПЛ здобувач приходить до доволі сміливого, але обґрунтованого висновку

про те, що важливою характеристикою дружнього врегулювання як міжнародної примирливої процедури має бути переговорний процес сторін, але протиріччя полягає в тому, що значною мірою, сторони не ведуть переговорів щодо дружнього врегулювання, принаймні, не в традиційному сенсі поняття «переговори» (с. 127 дисертації).

Дисертацію С. К. Бурми виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри права ЄС та порівняльного правознавства «Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права».

Наукові положення дисертації є науково обґрунтованими, вони спираються на гідну кількість опрацьованих джерел (більш ніж 360), з яких більшу частину становлять іноземні, насамперед англomовні публікації. Влучно вжита методологія забезпечує в цілому логічні та вірні висновки та рекомендації дисертаційного дослідження С. К. Бурми.

Новизна наукових положень дисертаційного дослідження С. К. Бурми полягає в тому, що у ній вперше у вітчизняній доктрині міжнародного права визначено особливі правові характеристики інституту дружнього врегулювання в ЄСПЛ в умовах розвитку міжнародного судового процесу у сфері захисту прав людини. У дисертаційній роботі містяться положення, яким притаманні ознаки справжньої наукової новизни; серед іншого С. К. Бурма здійснив науковий, системний аналіз наявних теоретичних конструкцій щодо сутності, змісту та системотворчих чинників проблеми дружнього врегулювання у діяльності ЄСПЛ, а також запропонував теоретичні та методологічні засади вдосконалення механізмів міжнародного правового забезпечення відповідних процесів.

До найбільш вагомих результатів новизни дослідження варто віднести авторські погляди щодо опрацювання системи критеріїв класифікації та

виявлення особливостей різних видів процедури дружнього врегулювання в практиці ЄСПЛ. Дисертантом удосконалено функціональну структуру міжнародного судового процесу та виявлено функцію легітимації рішень Європейського суду з прав людини, яка полягає у тому, що рішення Суду мають не лише компенсаторний характер, а й повинні відповідати очікуванням суспільства (зокрема, заявників) щодо встановлення справедливості. Робота містить й інші позитивні висновки, відображені в дисертації та авторефераті.

Практична значущість результатів дослідження визначається можливістю її використання у діяльності ЄСПЛ та Департаменту виконання рішень ЄСПЛ Ради Європи, при опрацюванні можливості внесення змін до нормативно-правової бази України щодо виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ; у практичній діяльності Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ та його Секретаріату, зокрема щодо узгодження на міжвідомчому рівні умов дружнього врегулювання у справах проти України та форм їх реалізації, формалізації процедури укладення угод про дружнє врегулювання спору; під час професійної та практичної підготовки правозахисників, в тому числі з питань практики ЄСПЛ; під час спеціальної професійної підготовки урядових агентів, співробітників Секретаріату Суду та органів Ради Європи та ін.

Варто також констатувати повноту викладу результатів дисертаційного дослідження С. К. Бурми в його 15 публікаціях, 5 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, та 8 інших публікаціях, одна з яких у співавторстві.

Дисертантом здійснено самостійне наукове дослідження, матеріал викладено послідовно та відповідно до логіки наукового пошуку, результати дослідження оприлюднено системно. Наукові положення, рекомендації та висновки дисертації є достовірними. Необхідно констатувати новизну та якість, варіативність джерельної бази, істотну складову якої вперше

запроваджено до наукового обігу. Автореферат дисертації відображає її зміст, його оформлено відповідно до встановлених вимог.

Окремі положення дисертаційного дослідження С.К. Бурми потребують коментарів з боку автора або можуть мати інше доктринальне вирішення.

1. Дисертант на с. 3 вказує, що ЄСПЛ «щомісяця отримує близько п'ятисот індивідуальних заяв проти України, половина з яких стосується пілотного рішення у групі справ Юрій Миколайович Іванов проти України (яка вже налічує більше дев'яти тисяч комунікованих Уряду України заяв)». Вказана статистика є у цілому справедливою, але для різних часових періодів; так, станом на середину 2015 р. у ЄСПЛ дійсно знаходилося приблизно 10000 заяв у вказаній групі справ; водночас темп їх надходження у кількості 250 заяв щомісячно був характерним для 2013-2014 рр. та у 2015 р. знизився приблизно до 100-150 заяв щомісячно.

2. Автор дуже ретельно підходить до лінгвістичного аналізу категорії дружнього врегулювання відповідно до офіційних перекладів актів Ради Європи на мови європейських держав (с. 33–36). Водночас, як обґрунтовано надалі вказує автор, категорія дружнього врегулювання використовується у окремих інших регіональних міжнародно-правових підсистемах права прав людини. Зокрема, з аналізу автором змісту дружнього врегулювання у діяльності Міжамериканської комісії з прав людини на с. 43 випливає що у актах цієї комісії іспаномовний термін «solución amistosa» є іншим ніж у практиці ЄСПЛ («acuerdos amistosos»). Тому було б бажаним дослідити лінгвістичний зміст категорії дружнього врегулювання, за умов наявності відповідних термінологічних відмінностей, у відповідних сучасних регіональних міжнародно-правових підсистемах, додатково до європейської.

3. Дисертант приходить до висновку про те, що дружнє врегулювання в ЄСПЛ, як правовий інститут – це спільність нормативно-правових (матеріальних і процесуальних), морально-етичних, структурних та функціональних характеристик врегулювання міжнародно-правового спору між сторонами, на основі загальновизнаних принципів міжнародного

судового процесу, принципів конфіденційності переговорів та балансу інтересів сторін, взаємовигідної згоди і дотримання прав людини, з винесенням обов'язкового судового рішення для сторін спору або без такого. Водночас як відомо дружнє врегулювання у ЄСПЛ буде мати силу юридичного факту для сторін виключно за умов затвердження умов дружнього врегулювання самим ЄСПЛ в окремому рішенні. Тому можливість дружнього врегулювання у практиці ЄСПЛ без рішення ЄСПЛ є вкрай проблематичною.

4. На с. 84 автор відзначає, що «сьогодні у відкритому доступі немає достовірних статистичних даних щодо діяльності Комісії і Суду у період 1959-1998 рр., йдеться насамперед про кількість доповідей та ухвал Комісії і рішень Суду в яких так чи інакше можна було б говорити про дружнє врегулювання». Скоріш за усе мова йде про відкритий он-лайн доступ, адже відповідні відомості не є конфіденційними з позиції стандартів та практики Ради Європи та знаходяться на зберіганні у архівах ЄСПЛ та Ради Європи в паперовому вигляді.

5. Дисертант на с. 125 наводить вкрай цікаву та важливу інформацію про те, що Суд лише двічі у власній історії приймав рішення щодо поновлення заяв в реєстрі справ, та згадує далі про те, що «наприклад, у справах Васильєва проти Російської Федерації та Матрьона Полупанова проти Російської Федерації, сторони нібито досягли дружнього врегулювання і згодом представили його до Суду. Проте, з часом, заявниці стверджували, що уклали ці угоди про дружнє врегулювання під психологічним тиском, який здійснювався на них російською владою», водночас зі змісту тексту точно не зрозуміло, чи ці саме дві справи мав на увазі автор; крім того було б вкрай корисним побачити у дослідженні аналіз обґрунтування позиції ЄСПЛ у справах з поновлення заяв в реєстрі справ після невдалого дружнього врегулювання.

Вказані зауваження мають насамперед дискусійний характер, запрошують автора до пояснень та не знижують наукового рівня дисертації

С.К. Бурми, не знімають загальну позитивну оцінку новизни та достовірності результатів дослідження.

Представлена на відгук дисертація є науковим дослідженням, що свідчить про вирішення важливої проблеми в науці міжнародного права з питань міжнародного правового забезпечення процедури дружнього врегулювання у ЄСПЛ. Дисертація С.К. Бурми містить висунуті особисто здобувачем науково обґрунтовані теоретичні результати, наукові положення, характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Наукове дослідження С.К. Бурми у повному обсязі відповідає паспорту спеціальності 12.00.11 – міжнародне право. У публікаціях дисертанта й авторефераті відбито основні положення дисертації.

Дисертація Бурми Сергія Костянтиновича «Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання у Європейському суді з прав людини» повністю відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, а її автор – С.К. Бурма заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
Урядовий уповноважений у справах
Європейського суду з прав людини

Б. В. Бабін

Підпис Бабіна Б.В. посвідчую:

30.10.15